

IN MEMORIAM - ANĐELKA MILIĆ (1942 – 2014.)

Profesorka i naučnica Anđelka Milić preminula je u Beogradu 11. aprila 2014. godine. Rođena je u Beogradu. Na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu je diplomirala sociologiju (1965.), magistrirala (1970.) i doktorirala (1975.).

Nama, koji smo imali priliku da je dobro upoznamo kroz naučni rad, a lično veoma kratko, lik profesorke i naučnice Anđelke Milić nikada neće izbljediti iz sjećanja. Svojim dostojanstvenim držanjem profesorke i naučnice i svojim djelima ostavila je neizbrisiv trag u nauci, sociologiji, preciznije, u oblastima sociologija porodice i rodne studije, ali i u oblastima: sociologija omladine, sociologija obrazovanja i antropologija. Njeno ime postalo je sinonim za sociologiju porodice na ovim prostorima i šire. Profesorka i naučnica Anđelka Milić dala je veliki doprinos razumijevanju porodice i njenih promjena u savremenom društvu, kao i sociološkom izučavanju rodnosti. Svojim naučnim radom i djelima uvrštena je u „besmrtnu“ akademsku i naučnu zajednicu, mjereno univerzalnim naučnim kriterijumima.²

Staložena, dostojanstvena, obrazovana, načitana, razborita, dobronamjerna, posvećena nauci i svima koji iskreno žele da opravdaju životni, a ne samo aka-

¹ Docent na Ekonomskom fakultetu Banja Luka, e-mail: dragana.vilic@efbl.org

² Svoj naučni rad započela je u Institutu društvenih nauka u Beogradu (1965 – 71.), a potom nastavila da gradi akademsku karijeru na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu (asistent 1971., docent 1978., vanredni profesor 1983., redovni profesor 1986., u penziji od 2009.). Bila je na usavršavanju u Njemačkoj, Engleskoj i Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je kasnije i držala predavanja. Kao stipendista Fulbrajtove fondacije, boravila je i držala predavanja na University of California, Berkeley, SAD, 1990-1991. Učestvovala je i rukovođila više istraživanja srpskog društva i porodice. U Beogradu je organizovala Konferenciju Međunarodnog istraživačkog komiteta za porodicu (pri International Sociological Association, 1988.). Na Univerzitetu u Beogradu osnovala je rodne studije 1992. godine (prva katedra na Balkanu). Bila je predsjednik Sociološkog društva Srbije (sada Srpsko sociološko društvo, 1977 – 1979.), kao i glavni urednik časopisa Sociološki pregled (1981 – 1983., zajedno sa Borislavom Džuverovićem) i Sociologija (1993 – 1995.). U vodećim stranim časopisima objavljivala je svoje radove («The women's movement in Serbia and Montenegro at the turn of the millennium» *Feminist Review*, 1/2004, «The Family and Work in the Post-socialist Transition of Serbia: 1991–2006», *International Review of Sociology*, 2/2007 i sl.). Knjige: Zagonetka omladine: teorija i istorija omladinske strukture (1987.), Klase i porodica (1978.), Domaćinstvo, porodica i brak u Jugoslaviji (1981., zajedno s Evom Berković i Ružom Petrović), Žene, politika i porodica (1994.), Generacija u protestu: sociološki portret učesnika Studentskog protesta 96/97 na Beogradskom Univerzitetu (1998., zajedno sa Lilijanom Čičkarić, Sociologija porodice (2001. i 2007.), Ženski pokret na raskršću milenijuma (2002.). Biografski i bibliografski podaci za profesorku i naučnicu Anđelku Milić preuzeti su iz: Srpsko sociološko društvo, 12/04/2014., <http://www.ssd.org.rs> [16/06/2014.]

demski, poziv naučnik/ca. Jednostavna, sigurna u sebe, uzorna naučnica – u jednoj osobi sadržane sve vrline Homo Scientificus. Primjer naučnika/ce, predstavnika/ce globalne akademske, naučne zajednice, koja nadilazi vrijeme i prostor. Naročito, uzor kako se postaje i o(p)staje dostojan „poziva“ naučnik/ca, čija se ljudska, moralna, naučna vrijednost, s pravom, procjenjuju u i izvan akademske zajednice, a koje nadživljuju njenu „ovozemnu“ egzistenciju. Rijetki primjer, kako se „poziv“ naučnik/ca uspješno, a što je svakako i neizostavno, spajaju s „pozivom“ čovjek. Primjer za osobu koja nije bila imitator/ka naučnika/ce niti naučnik/ca u pokušaju niti naučnik/ca za „lokalne“ prostore i dnevno-političku upotrebu, već uzor osobe istinski posvećene nauci, nenametljivo prodrone, suzdržano otvorene, ovjekovječući se, ali ne samo u nauci, svojim neizmjernim znanjem i trudom. Djela ove naučnice ostaju njeno zavještanje svima koji žive nauku i za nauku, koji svoje postojanje pravdaju svojim djelima – ljudskim i naučnim. Profesorka i naučnica Anđelka Milić, dokazala je neodrživim sve mizogine stereotipe o (ne)mjestu žene u nauci. Snažnog uma, pravedna i dobronamjerna u iznošenju kritike, pokazivala je toplu, prije svega, ljudsku saosjećajnost, pa tek onda solidarnost naučnika/ce sa onima koji se istinski trude da dobiju ulaznicu u svijet nauke od veličina kakva je i sama, da to opravdaju, ali i da, suočavajući se sa svim izazovima, opstanu u, bespotrebno, okrutnom akademskom svijetu, svijetu nauke, stvarajući prepoznatljiv lik čovjeka i naučnika/ce, distancirajući se od kvazi naučnika/ca koji se, bogzna kako, zaodjenuše plaštom nauke, skrnaveći ljudsku i akademsku, naučnu zajednicu. Iz njenih djela „čitali“ ste o njoj kao čovjeku i naučnici – objektivno, ali ne hladno, iskreno ljudski i naučno zainteresovana za probleme (u) stvarnosti. Kratki susreti s njom bili su dovoljni da se uvjerite u to. Profesorka i naučnica Anđelka Milić predstavila se (i utkala u nauku) u svojim djelima – jedna, jedinstvena, do savršenstva jednostavna, koja u stvarnosti nije imala drugi lik – već samo jedan – čovjek i naučnica nerazdvojno, rijetko uspješno, povezani u jednoj osobi.

Ravnopravno, rame uz rame, sa svjetski priznatim naučnicima i teoretičarima, bavila se analizom uzroka nastanka, uloge, značaja, funkcija moderne, nuklearne porodice u građanskom društvu, čiji se koncept i praksa uobličavaju i dobijaju legitimno i legalno postojanje u Evropi zahvaljujući borbi građanstva u brojnim revolucionarnim prevratima od kraja 14. vijeka.

Oslikavajući konture moderne porodice, porodice u pravom smislu te riječi, sfere privatnosti pojedinaca (okosnica bračna dijada po slobodnoj volji i izboru supružnika, autonomija porodice i oslobođenost od obavezujuće srodničke solidarnosti, individualizacija njenih članova), precizno ju je razdvojila i „definisala“ u odnosu na ranije, premoderne oblike partnerskih i porodičnih odnosa (domaća ili kućna zajednica). Jasnim epistemološko-metodološkim razgraničavanjem i objašnjenjem osnovnih pojmova u sociologiji porodice (porodica, brak, roditeljstvo), sagledavajući strukturu, dinamiku, odnose i probleme u porodicama, dala

je profesionalni doprinos konsolidaciji savremene discipline. Takođe, ukazala nam je na brojne zablude prilikom definisanja porodice, kao i na zamke u koje upadaju teoretičari porodice pogrešnim prikazivanjem porodice, kao i njenim tretiranjem kao nečega univerzalnog, prirodnog, bezvremenog, što se „podrazumijeva“. Dugogodišnje bavljenje porodicom, njenim osnovnim podsistemima (brak i roditeljstvo), njenom procesualnošću (životni ciklus, porodica kao grupni proces, proces socijalizacije i sl.), njenim uzajamnim odnosom s društvom, ali i analizom brojnih pojmova koji se prepliću s porodicom, neminovno dovode u vezu s njom (srodstvo, polovi i rodna podela rada u porodici, domaćinstvo, djetinjstvo, autoritet u porodici, porodične vrijednosti i sl.), rezultiralo je jednim izuzetnim udžbenikom „Sociologija porodice – Kritika i izazovi“ (2001, 2007), koji predstavlja trajnu vrijednost za sociologiju porodice. Ova naučnica je ukazala i na osnovne probleme i na sadašnje stanje discipline.

Jasno je uočila povezanost porodice i društva (slojno-klasna struktura, industrijalizacija, tranzicija srpskog društva i sl.), te se zalagala za pristup porodici kao društvenoj grupi koja ima veliku ulogu i značaj u društvenim promjenama i kretanjima, a što se često gubilo iz vida u sociološkim objašnjenjima, i što je nesumnjivo doprinosilo održanju njene „socijalne nevidljivosti“. Porodica ne može, naročito u savremenom pluralističkom društvu, da egzistira kao samodovoljna privatna zajednica, jer svojim organizacijama, vrednosnim sistemima, različitim mrežama i sl., društvo uvijek u njoj učestvuje. Ona je i sama prinuđena da se otvara k društvu (njegovim mehanizmima, institucijama, organizacijama i sl.), kako bi u saradnji s njim mogla da ostvari raznovrsne potrebe. Otuda su u savremenom društvu sve više izraženi procesi podruštvljavanja porodice, a država i njoj podčinjeni aparati se upliću u život porodice (države i vlade, ekonomske kompanije, škola, crkva, svijet industrije odmora, zabave i sredstava masovnih komunikacija).

Naučno hrabro i objektivno, Anđelka Milić je sagledavala brojne protivrječnosti vješto „spakovane“ u modernoj porodici - građanskoj instituciji, društvenoj grupi i odnosu, skrivenih od očiju javnosti. Ovaj prepoznatljiv simbol građanskog društva, njegov „izum“, proizvod, spolja posmatran, bio je „oličenje“ vrlina modernog društva (individualne slobode i posvećenost drugom manifestovano kroz spoj individualizma, ličnog izbora i obostrane želje za međusobnim prilagođavanjem u bračnoj dijadi kao okosnici modernog porodičnog jedinstva). Ali, posmatrano iznutra, ova mala, zatvorena, privatna porodična zajednica održavala je patrijarhalne odnose (dominacije, vladanja i nejednakosti) prenesene sa najšireg srodničkog i nasljednog plana u novu formu porodičnih odnosa i njen osnov - bračnu dijadu (muža - hranitelja porodice, nosioca autoriteta u porodici, i supruge - majke, domaćice, ljubavnice), a što je uređeno modernom pravnom regulacijom bračnih i porodičnih odnosa u Evropi prije tri vijeka. Ovaj patrijarhalni obrazac odnosa u porodici, ali situiran u novi društve-

ni kontekst i saobražen novoj formi porodičnih odnosa (u skladu s građanskim vrijednostima i kulturom individualizma) i osnažen logikom slobodnog izbora partnera i ideološkim konstruktom „romantične ljubavi“ (ljubav kao osnov bračne zajednice i njene održivosti, duboko erotsko-osećajni odnos ljubavi), kao osnovne motivacije za stupanje u brak, doprinio je, u značajnoj mjeri, reprodukciji ovog društvenog sistema, ali i reprodukciji neravnopravnog položaja žene i djece, podčinjenih autoritetu muža/oca. To, dakle, nije bio idiličan konstrukt, kako su ga teoretičari (naročito za to zaslužan T. Parsons) ili, bolje rečeno, ideolozi građanskog društva predstavljali. Ova naučnica je ukazala na potrebe u ovoj porodici (Prvi svjetski rat u Evropi i 30-te godine 20. vijeka u SAD), brojna iskušenja i probleme koji su dugo opterećivali porodicu, a koji su bili zanemarivani (ograničenja i lične neslobode partnera, neravnopravnost polova, potiskivanje žene i djece, nasilje u porodici i sl.).

Profesorka i naučnica Anđelka Milić dala je veliki doprinos razumijevanju porodice i njenih promjena u društvu od 60-ih godina 20. vijeka, ukazujući na brojne društvene, ekonomske i demografske promjene koje su se, najprije, odrazile na bračnu dijadu (natalitetna i seksualna dekompozicija braka), pa onda, logično, uslovile transformaciju nuklearne porodice i nastanak pluraliteta partnerskih i porodičnih formi i odnosa. Empirija bogata „dokazima“ slabljenja dugo vremena dominirajuće forme nuklearne porodice i njene „smjene“ brojnim porodičnim formama i obrascima (niz novih poluilegalnih i neformalnih, manje-više krhkih, labavih partnerskih veza i odnosa zasnovanih na „emocionalnoj komunikaciji“, kako to kaže E. Gidens, ali i jednostranom užitku), zahtijevaju dekonstrukciju pojma porodice na teorijskom nivou. Kao osnovni pokretač ovih promjena, Anđelka Milić je isticala borbu žena za vlastitu emancipaciju, naročito izraženu od kraja 60-ih godina 20. vijeka naovamo, a koja je imala značajne, konkretne rezultate u ostvarivanju ravnopravnosti i jednakosti između polova u porodici i izvan nje, a što je uzdrimalo patrijarhalni sistem normi i uređenja porodičnih odnosa u savremenom društvu. Anđelka Milić i drugi uticajni teoretičari ukazali su nam na bitne promjene koje su „detronizovale“ formu nuklearne porodice: slabljenje bračne institucije, porast razvoda brakova, suštinske promjene u shvatanju i praktikovanju seksualnih odnosa među partnerima, potpuno odvajanje seksualnosti od reprodukcije, promjene u konceptu i praksi roditeljstva, promjena u osnovnim funkcijama porodice, promjene u mjestu i strukturi autoriteta i sl.

Bez pretenzije da postavi „dijagnozu“ budućnosti kretanja razvoja društva i porodice, niti da se priklanja teorijskim pravcima i prognozama budućnosti porodice (od pesimističkih do optimističkih sagledavanja suštine promjene i predviđanja budućnosti porodice), objektivno sagledavajući sve promjene u bračnoj dijadi i porodici, kao i nastanak brojnih partnerskih i porodičnih oblika, Anđelka Milić je svoju pažnju više usmjeravala na analizu značaja porodice za pojedin-

ca u sadašnjosti, naročito na našem prostoru. Brojnim istraživanjima porodice i domaćinstva u Srbiji i konferencijama u kojima je učestvovala, razmjenjujući iskustva sa istraživačima iz regiona, dala je doprinos saznanjima o kretanjima i karakterističnim i specifičnim promjenama koje porodice doživljavaju u tranzicijskom preobražaju u Srbiji i drugim zemalja regiona (strukturalna kretanja i promjene, promjene na funkcionalnom nivou, interpersonalni odnosi – roditeljstvo, rodni odnosi, sukobi i nasilje u porodicama i sl.). Anđelka Milić je, upravo, u dinamici društvenih događanja na ovim prostorima koja je pojedince učinila dezorijentisanim, nesigurnim, ostavljenim bez sigurnog oslonca, uočila veliki značaj porodice za pojedince – njihovu vezanost i zavisnost od porodice na razne načine i u cjelosti svoga života, bez obzira da li su oni toga svjesni ili ne, da li vole/ne vole i žele/ne žele takvu ulogu porodice ili prema tome imaju indiferentno držanje. Iako se nije svrstavala na stranu ni optimista ni pesimista u pogledu budućnosti porodice, niti izražavala „prvrženost“ formi nuklearne porodice, mislim da je u pogledu porodice (uvijek podrazumijevana relacija roditelj – dijete bez obzira u kojoj porodičnoj formi se taj odnos realizovao) imala držanje „umjerene realistikinje“ više usmjerene na sadašnji trenutak i rješavanje aktuelnih problema, uz obazriv nagovještaj budućih događanja u partnerskim i porodičnim odnosima - promjene se dešavaju neminovno, brojne protivrječnosti isplivale su na površinu, ali jedinu prijetnju porodici predstavljaju brakovi bez djece (tzv. voljni sterilitet) i samačka domaćinstva.

Dala je veliki doprinos i sociološkom izučavanju rodnosti. Izučavajući porodicu i odnose u njoj, ova naučnica se hrabro hvatala u koštac i sa sveprisutnom neravnopravnosti polova, ukazujući na njenu reprodukciju u porodici, ali i u brojnim sferama društva (privatni i javni patrijarhat, na tragu razmišljanja S. Volbi). Iako je emancipacija žena, ozbiljno uzdrimala patrijarhat i iznutra ga oslabila u privatnoj porodici, on i dalje ima nezauzdanu moć kako u porodici održavanjem i obnavljanjem kroz generacije ideologije jedinstvene porodične grupe i mitologije „romantične ljubavi“ iz kojih se crpi snaga za odupiranje svim društvenim barijerama, tako i u izvanporodičnoj sferi gdje moćni društveni činioци (država, škola, političke ustanove, crkva i aparati prisile) vrše stalnu obnovu ideala, ali i prakse patrijarhalne porodice (javni patrijarhat). U svim javnim sektorima društvenog života (politika, rad, zapošljavanje i sl.) prisutan je ovaj oblik patrijarhalne strukture odnosa moći. Održanju zatvorenog kruga dominacije, po mišljenju ove naučnice, dobrim dijelom doprinose sredstva masovnih komunikacija i tržište masovne potrošnje. U nastojanju da dâ doprinos izgradnji pravednog i savremenog društva, ostvarenju potpune transformacije rodniх odnosa, osnovala je Žensku stranku „Žest“ i prve ženske studije na univerzitetima u Srbiji 1992. godine.